

Fermer Xo'jaliklarida Ilg'or Agrotexnologiyalarini Qo'llash Asosida Samaradorlikni Oshirish

Yuldasheva Shaxnoza Akramjon qizi¹, Obidov Omadbek Otabek o'g'li², Eraliyev Sardorbek Rustamjon o'g'li³

Annotatsiya: Paxtachilik tarmog'i iqtisodiy samaradorligini oshirish, eng avvalo, mamlakat oziq-ovqat strategiyasi yo'nalishlari talablarini bajarish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, boshqa tomondan, bu maqsadga paxtachilik tarmog'iga kiruvchi korxonalarining mavjud mehnat, yer, suv, moddiy va moliyaviy resurslaridan, mulk shakllaridan qat'iy nazar, ular o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish asosida, oqilona foydalanish evaziga erishiladi. Maqolada O'zbekistonda paxtachilikni rivojlantirish va yangi texnologiyalarni qo'llash xaqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Paxta tolasi, almashlab ekish, texnologiya, moliyaviy qo'yilmalar, investitsiya loyihasi, to'qimachilik sanoati, texnologik jarayonlar, xalqaro tajriba.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekistonda paxtachilik tarmog'ini samarali rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri qishloqda agrar va iqtisodiy munosabatlarni isloh qilishning huquqiy asoslarini hayotga to'laligicha tatbiq etishdir. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda amalga oshirilgan tadbirlar va ularning samaradorligini oshirishda mamlakat qishloq xo'jaligi sohasida 180 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Shuningdek, qishloq xo'jaligi sohasiga ayrim xususiyatlari bilan taalluqli bo'lgan 500 ga yaqin normativ-huquqiy hujjatlar amalda ishlab kelmoqda. Hozirgi davrning asosiy talablaridan biri qishloq xo'jaligida, jumladan, paxtachilikda xom ashyo ishlab chiqarishgina emas, balki uni qayta ishlash va sotishni to'g'ri va samarali amalga oshirishdan iboratdir. Chunki yaratiladigan qo'shimcha qiymatning, ya'ni daromadning asosiy qismi aynan keyingi sohalarda tashkil topmoqda. Respublikamizda avvaldan paxtachilik asosiy mahsulotlarining samaradorligini oshirish omillaridan to'laroq foydalanish masalalari paxta xom ashyosi, paxta tolasi, paxta yog'i, gazlama va boshqa paxtachilik mahsulotlari bo'yicha alohida-alohida hal etib kelingan.

Respublikamiz oziq-ovqat xavfsizligining asosiy tayanchi bo'lgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirishga katta e'tibor qaratilmokda. Xususan, ekin maydonlari tarkibini optimallashtirish, ishlab chiqarishga yangi va ilgor texnologiyalarni joriy etish, ekin navlari va urug'chilik selektsiya ishlarini tubdan yaxshilash borasida keng qamrovli, shu bilan birga, puxta o'ylangan ishlar amalga oshirildi. Qishloq xo'jaligini rivojlantirish va aholini turmush darajasini yaxshilashga bug'doy yetishtirish alohida ahamiyatga ega. Ushbu muammoni hal etishda ishlab chiqarishni to'g'ri tashkil etish va takomillashtirib borish zarur.

Ishlab chiqarishni takomillashtirishni mohiyati bu o'tmishdosh ekinlar xususiyatini inobatga olgan holda almashlab ekish, yuqori hosil va sifati yaxshi bo'lgan navlardan foydalanish, tuproq unumdorligiga ko'ra va o'g'itlarni sifatini inobatga olgan xolda mineral o'g'itlar bilan o'z vaqtida va mutanosib ravishda ta'minlash, hashoratlarga va turli kasalliklarga ishlov berish, o'z vaqtida va sifatli agrotexnik tadbirlarni bajarish, yuqori unum mashinalardan, agregatlardan foydalanish va ularni sozlab borishda.

Ishlab chiqarishni takomillashtirishni maqsadi bu inson mehnatini ishlab chiqarish vositalari bilan mutanosib ravishda olib borish orqali paxta yetishtirishda mehnat madaniyatini yaxshilash, hosildorligini oshirish, sifatini yaxshilash va mahsulot tannarxini kamaytirishdan iborat.

Paxta yetishtirishni takomillashtirishga ta'sir etuvchi omillarni quyidagi 4 ta yirik guruxlarga (tabiiy, texnik, tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy-ijtimoiy) bo'lib olishimiz mumkin.

Tabiiy omillar guruhiga – xo'jalikni iqlim sharoiti (kuzni yaxshi kelishi) xo'jalikni joylanishi, tuproqning holati va suv bilan ta'minlanish darajasini kiritishimiz mumkin.

Texnik omillar guruhiga – zaruriy texnika bilan ta'minlanish darajasi, texnikani texnik holati, texnikani quvvati, texnikani qamrash kengligi, texnikani smenali ish unumini kiritishimiz mumkin.

¹ Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti" kafedrasida assistenti

² Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti Agrobiznes va investitsion faoliyat ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

³ Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti Agrobiznes va investitsion faoliyat ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Tashkiliy-huquqiy omillar guruhiga – ekin yetishtirish texnologiyasini mukkamal bilish, yangi yuqori hosil beradigan navlardan foydalanish, paxta yetishtirish texnologiyasiga amal qilish, ishlab chiqarish vositalarini mutanosibligini ta'minlash, me'yorlardan foydalanish, hashoratlarga va kasalliklarga qarshi ishlov berish, o'g'itdan foydalanish, sharbat bilan sug'orish, o'z vaqtida hosilni yig'ib-terib olish, urug'lik uchun paxta yetishtirish imkoniyatini kengaytirish, standartlarga amal qilish va uni yaxshilash uchun xo'jaliklarga yetarlicha sharoitlar yaratib berish kabi omillarni kiritamiz.

Iqtisodiy omillar guruhiga – shartnoma munosabatlari holati, zaruriy mablag' bilan ta'minlash, o'z vaqtida mablag'larni o'tkazib berish, mehnatni rag'batlantirish tizimlarini kiritishimiz mumkin.

Izboskan tumanidagi fermer xo'jaliklarida paxta yetishtirishni tashkil etishda quyidagi omillarga e'tibor qaratish zarur:

Urug'lik materiallarga e'tiborni kuchaytirish xisobiga yalpi xosilni 2 foizga oshirish imkoniga erishiladi.

1. Ekiladigan urug'lik chigitlarni xo'jalikni o'zida dorilashni amalga oshirish hisobiga xarajatlar kamayadi.
2. Ekiladigan urug'lik chigitlarni, maxsus ixtisoslashgan zamonaviy keng qamrovli seyalkalar yordamida ekishni amalga oshirish. (Hozirgi kunda urug'lik chigitni ish unumdorligi past bo'lgan eski texnikalar yordamida sepilmokda).
3. Ekiladigan urug'lik materiallarni davlat standartlar talabiga keltirgan xolda unuvchanligini 100 foizga yetkazish.

Paxta yetishtirishda agrotexnik tadbirlarni takomillashtirish natijasida yalpi hosilni 5 foizga oshirish imkoniga erishiladi.

1. Ekinlarni sug'orishda suv tejavchi texnologiyalardan yomg'irlatib va tomchilatib sug'orish usullari keng qo'llanilishi zarur. Tomchilatib sug'orish tizimini keng joriy qilish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligi oshirish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birgalikda, har bir ekin turi uchun maxsus tomchilatib sug'orish usullaridan foydalanish va tomchilatib sug'orish tizimini kompyuter dasturlari orqali boshqarish masalalarida malakali mutaxassislar tayyorlash ham istiqbolda muhim ahamiyat kasb etadi. Respublikamiz hudularida olib borilgan tajribalardan ma'lum bo'lganki, tomchilatib sug'orish paxtachilikda suv sarfini 65 foizgacha tejash, mehnat va moddiy resurslar sarfi ikki barobarga kamaytirish imkonini berar ekan.
2. AQSH va Xitoy davlatlarida paxtachilik tarmog'ini ishlab chiqarishi bilan bog'liq deyarli barcha yo'nalishlarda — mexanizatsiya, kimyoviy vositalar qo'llash, seleksiya va genetika, hududiy ixtisoslashtirish, biotexnologiyalardan foydalanishda innovatsiyalarni keng ko'lamli tatbiq etish chora-tadbirlari doimiy ravishda amalga oshirilib boriladi. Jumladan, paxta yetishtirishda Xitoy texnologiyasini qo'llash an'anaviy texnologiya bilan solishtirganda xarajatlarni 7-10 foiz qisqartirishi tajribalarda isbotlangan.⁴
3. Paxta yetishtirishda uchraydigan hashorat va kasalliklarga qarshi kimyoviy va biologik kurashlarni uyg'unlikda olib borish. Ushbu tadbirlarni amalga oshirish xisobiga yetishtirilgan hosilni saqlab qolish, nobud bo'lishini oldini olish imkonini beradi.

Yetishtirilgan hosilni yig'ishtirib olishga e'tiborni kuchaytirish hisobiga yalpi hosilni 2 foizga oshirish imkoniga erishiladi.

Paxta hosildorligi, sifati va tannarxi uni erta yig'ib—terib olinishga bevosita bog'liq bo'lib, resurslar samaradorligini kompleks ravishda, qaysi resursdan qachon va qanday foydalanishni ilmiy asoslangan tavsiyalarda ko'rsatilganidek yondashish kutilgan natijani beradi. Bu esa o'z navbatida qishloq xo'jaligida ishlatiladigan resurslarning barcha turlari (yer, suv, mehnat, texnika vositalari, urug'lik va boshqalar)ni kamaytirish bilan bir qatorda yetishtiriladigan mahsulot hajmini ko'paytirish va sifatini yaxshilash imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Hosilni o'z vaqtida yig'ishtirib olishga kirishish va hosilni yig'ib-terib olishda yuqori unumli texnikalardan foydalanish yalpi hosilni 5 tsentnergacha nobudgarchiligini kamaytiradi.

Yetishtirilgan hosilni boshlang'ich qayta ishlash natijasida nakidka hisobiga yalpi hosil 5 tsentnergacha ko'payadi.

Xulosa qilganda, Izboskan tumanidagi "Akramjon merosi" fermer xo'jaligida paxta yetishtirishni tashkil etishga ta'sir etuvchi omillarga yetarlicha e'tibor berilsa, mahsulot miqdori ko'payadi, sifati yaxshilanadi, mahsulotni raqobatbardoshligi ortadi, tannarxi kamayadi, daromad va foyda ortadi, ishchilarni turmush shart-sharoiti yaxshilanadi.

XULOSA

1. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda mamlakat iqtisodiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan paxtachilik kompleksini rivojlantirish xomashyo ishlab chiqarish va sanoat tarmoqlarini rivojlantirishga kuchli turtki beradi. Bu rivojlangan davlatlar tajribasida ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, paxtachilik kompleksini rivojlantirishni rag'batlantirish, uning raqobatbardoshligini oshirish mamlakatimizning milliy iqtisodiy manfaatlarini uchun muhim ahamiyatga ega.

⁴ Б.Азизкулов. "Paxtachilikda agrotexnik tadbirlar iqtisodiy samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari" i.f.f.d ...diss.: TDAU, -T.,2019. 127 b.

2. O'zbekistonda paxtachilikni rivojlanishiga har bir davrning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlaridan kelib chiqib, unga ta'sir etuvchi omillar tarkibi o'zgarib turgan hamda har bir davrda ularni tarmoq rivojiga ta'siri ham turlicha bo'lgan. Hozirgi davrda paxtachilikda iqtisodiy samaradorlikni oshirish quyidagi omillar bilan bog'liq:
 - Ish vaqtini tejash va unumdorlikni oshirish;
 - Fan-texnika yutuqlarini qo'llash;
 - Inson omilini rivojlantirish;
 - Boshqaruv tizimini takomillashtirish.
1. Paxta yetishtirish samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tegishli umumiy iqtisodiy indikatorlarni qamrab olgan holda, sohada barcha turdagi resurslardan foydalanish samaradorligini baholash imkonini beradi. Amalga oshirilgan chora-tadbirlarning natijasida xo'jalikning erishilgan ishlab chiqarish iqtisodiy samaradorligini hisoblashda natural, qiymat, nisbiy va sifat ko'rsatkichlari shaklida ifodalash lozim.
2. Fermer xo'jaliklarida paxta yetishtirish samaradorligini oshirish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:
 - Urug'lik materiallarga e'tiborni kuchaytirish hisobiga yalpi hosilni 2 foizga oshirish imkonini beradi;
 - Paxta yetishtirishda agrotexnik tadbirlarni takomillashtirish natijasida yalpi hosilni 5-10 foizga oshirish imkoniga erishiladi. Masalan, tomchilatib sug'orish tizimini keng joriy qilish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligi oshirish imkoniyatini yaratadi. Bunda moddiy xarajatlarni ikki barobargacha qisqartirish mumkin. Paxtachilikda AQSh va Xitoy agrotexnologiyalarini qo'llash esa xarajatlarni 7-10 foizga qisqartirishi tajribada isbotlangan;
 - Yetishtirilgan hosilni yig'ishtirib olishga e'tiborni kuchaytirish hisobiga yalpi hosilni 2 foizga oshirish imkoniga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Murtazayev O. Paxtachilik agrosanoat majmuasi samaradorligini oshirish muammolari. T.: Fan, 2005.
2. Qayumov F.K. Effektivnost i APK v usloviyax perexoda k rinku. — M., IPO Poligrant, 1992.
3. Umurzaqov U.P. Puti povisheniye effektivnosti ispolzovaniya resurs-nogo potentsiala agrarnogo sektora ekonomiki Uzbekistana. —T.: 2005.
4. Farmonov T.X. Fermer xo'jaliklarini rivojlantirish istiqbollari. — T.: Yangi asr avlodi, 2004.
5. Xushmatov N.S. G'o'za seleksion navlari iqtisodiy samaradorligini baholashning uslubiy asoslari. — T. //Yangi asr avlodi, 2004.
6. CHariyev Q.A. Prolemy agrarnogo resursnogo potentsiala v usloviyax perexoda k rinku. —T.: Fan, 1992.
7. Husanov R.H. Agrarnaya reforma (teoriya, praktika, problemy) T.: //Uzbekiston, 1994.
8. Husanov R.H. Paxta xom ashyosini yetishtirishda yangi texnologiyaning asosiy mohiyati. — T.: Mehnat, -1993.